Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı
Yıl: 13, Bahar 2015, Sayı: 18, ss. 37-64, **100. Yıl**

Çanakkale Muharebeleri ve Mustafa Kemal

F. Rezzan ÜNALP*

Öz

20'nci yüzyıl başında Avrupa'da esen savaş rüzgârları, 1914 yılı yaz aylarına gelindiğinde kıtayı adeta bir barut fıçısı haline getirmiş, kısa sürede birbirini izleyen karşılıklı savaş ilanlarıyla o güne dek görülmemiş yoğunlukta bir savaş başladığında Avrupa'nın hiçbir parçası ortaya çıkan bu mücadelenin uzağında kalamamıştı, tıpkı Osmanlı Devleti gibi... Çanakkale cephesi ise, bu savaşta açılan onlarca cepheden sadece bir tanesiydi. İttifak Devletlerine karşı yeni bir cephe açılması konusunu müzakere etmek üzere Ocak 1915'te Londra'da toplanan Savaş Konseyinde, Çanakkale Boğazına denizden taarruz planı kabul edilmişti. İngiliz yetkililere göre, Gelibolu Yarımadası alınarak İstanbul yolu açılabilir, Türkler savaş dışı bırakılarak Rusya ile doğrudan bağlantı sağlanabilirdi.

Bu amaçla İtilâf Devletleri; Çanakkale Boğazına ilk saldılarına Kasım 1914'te başladılar. Gemilerden top ateşiyle kıyı istihkâmlarına yapılan bu saldırı, daha sonraki günlerde de tekrarlandı ve nihayet en kapsamlı saldırı 18 Mart'ta gerçekleşti. Ancak bu muharebe sonucunda başarılı olamayıp Boğaz'ı denizden aşamayan İtilâf Devletleri, bu kez 25 Nisan 1915'te farklı bölgelerden yaptıkları çıkarma harekâtıyla yaklaşık 8,5 ay devam eden kara muharebelerini başlatmışlardı. Ancak bu safhada da başarılı olamayacaklar ve son kez Ağustos 1915'te Suvla koyundan Anafartalar bölgesine çıkarma harekâtına girişeceklerdir. Ancak muharebelerin bu safhasında da başarılı olamadıklarından Gelibolu'yu tahliye etmek zorunda kalacaklardır.

Bu makalede Çanakkale Muharebeleri, askerî yönüyle bir bütün olarak ele alınmış, anekdotlarla cephede savaşan askerlerin ilginç öykülerine yer verilmiştir. Ayrıca bu cephede yıldızı parlayan, önce 19'uncu Tümen Komutanı daha

* Dr. Hv. Öğ .Alb. Gnkur ATASE D.Bşk.lığı As.Tar.Ş.Md.ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Genel Sekreteri, rezzanunalp@gmail.com.

sonra Anafartalar Grup Komutanı olan Mustafa Kemal'in muharebelerin kazanılmasındaki rolü ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Çanakkale, Gelibolu, Mustafa Kemal, Anzaklar, Conkbayırı*

Çanakkale Battles and Mustafa Kemal

Abstract

Winds of war prevailing over Europe at the beginning of the 20th Century tormented the continent by transforming it into a so called "barrel-of-gunpowder" and mutual declarations of war thence ensued led to unprecedented series of wars which could not have been avoided by any part of Europe, just like the Ottoman Empire… Çanakkale Front was but only one of the innumerable fronts opened in the war. At a meeting held by the War Council, in London, in January 1915, a discussion on waging war against Central Powers was brought up, and consequently a plan of naval attack directed at Çanakkale Strait was accepted. In view of the British authorities by seizing Gelibolu Peninsula the road to İstanbul would be cleared, and thereby casting Turks out of the war a direct link would have been established.

To this end, Entente Powers launched their first attack on the Çanakkale Strait in November 1914. The bombardment aimed at destroying the coastal fortifications was repeated over and over again and finally on 18 March 1915 a comprehensive attack was launched. Entente Forces not succeeding in crossing the Strait from the sea launched a land warfare by landing forces to various locations as of 25 April 1915 that was to last for eight-and-a-half-months. Failing to achieve their targets the Ententes, in August 1915, attempted an amphibious campaign on the Anafartalar sector through Suvla Bay for the last time. However, to their dismay, they had to evacuate Gelibolu disillusioned.

This article thoroughly embraces Çanakkale Battles' military aspects by referring to the anecdotes and striking stories of warring soldiers. Moreover, the brilliant role Mustafa Kemal – first as the 19th Division Commander, then as the Commander of the Anafartalar Group – played in winning battles is put forward.

Keywords: *Çanakkale, Gallipoli, Mustafa Kemal, Anzac, Conkbayırı*

Çanakkale farklı anlamı olan bir savaş, adeta destansı bir öykü. Türk halkının duygulu yüreğinden kopup gelen türkülerde, Mehmet Akif'in mısralarında nesilden nesile aktarılarak yaşanan, hissedilen bir savaş... Hiçbir devletin, hiçbir ordunun, hiçbir silahın, vatan sevgisinden daha güçlü olmadığını, olamayacağını öğreten bir savaş...İnsanın iliklerine kadar işleyen derin bir sızı, aynı zamanda görkemli bir gurur tablosu....En önemlisi Türk Milletine Mustafa Kemal'i kazandıran bir savaş...

Çanakkale Muharebeleri hiç şüphesiz, Atatürk'ün 19'uncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal, Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal olarak tarih sahnesinde parladığı yerdir.

Dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in söylemiyle, *"Tarihteki hiçbir olay, Çanakkale Muharebeleri'nde olduğu kadar yapılan plan ve öngörüleri boşa çıkartmamış, alınan kararları karıştırmamış ve belirlenen stratejik kuralları bozamamıştır."*

Mustafa Kemal'in Çanakkale savunmasında ortaya koyduğu sevk ve idare yeteneği konusunda Yeni Zelandalı tarihçi Alan Moorehead, *"Mustafa Kemal'in savaş güdümünde gösterdiği şaşırtıcı başarılar takımı bu tarihten sonra başlar. Ne Liman von Sanders'in ne de başkasının göremediğini o görmüş, Gelibolu Yarımadasına ancak Conkbayırı ile Kocaçimen'den egemen olunabileceğini o anlamıştı. Müttefik devletler burayı ele geçirselerdi, bütün Boğaz'a egemen olurlar ve 20 km.lik bir çevreyi istedikleri gibi top ateşine alabilirlerdi. Küçük rütbeli ama dâhi bir Türk subayının orada bulunması, İtilâf Devletleri için harbin en büyük talihsizliklerinden biri oldu."* sözleri tarihe geçen kayıtlardan sadece biridir.[1]

20'nci yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan savaşın onlarca cephesinden sadece bir cephesiydi Çanakkale... İlk defa bir savaş için, dünya savaşı tanımı telaffuz edildi.[2] Takvimler 1914 yılının 28 Haziranını gösterdiğinde bu savaşın fitili ateşlendi, Avrupa'nın hiçbir parçası ortaya çıkan bu mücadelenin uzağında kalamadı, tıpkı Osmanlı Devleti gibi...Bu savaşta Türk ordusu Osmanlı Devleti'nin köhnemiş yapısına rağmen İngiliz, Fransız ve Rus ordularına karşı çok cepheli bir savaşı gerçekleştirdi.

1915 yılına gelindiğinde savaşın öyle düşünüldüğü gibi kısa sürede sona ermeyeceği anlaşılmıştı. İngiltere'de dönemin politikacıları arasında bulunan Lloyd George ve Winston Churchill, yeni bir şey peşindeydiler. Lloyd George 1915'in ilk gününde yalnızca açık ve kesin bir zaferin işaretlerinin, fedakârlıkların boşa gitmediği konusunda halkı tatmin edeceğini ve tarafsız devletleri, şanslarını İttifak Devletlerinden yana denemeye ikna edeceğini ileri sürdü. Churchill, Çanakkale Boğazına bir deniz

1 Celal ERİKAN, *Komutan Atatürk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1964, s. 2.

2 Birinci Dünya Savaşı adı ilk kez savaştan birkaç yıl sonra alaycı ve uzak görüşlü bir gazeteci tarafından türetilmişti. Bu kişi, Londra'da yayımlanan Times'ın askerî muhabiri olan Albay Charles A'Court Repington'du. Bkz. Jay WINTER-Geoffrey PARKER-Mary R.HABECK, *I. Dünya Savaşı ve 20.Yüzyıl*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16.

saldırısını bu hedeflere ulaşmanın yolu olarak gördü. Savaş konseyi Ocak ayı ortasında böyle bir harekât için hazırlıkların yapılması konusunda fikir birliğine vardı. Ertesi ay Gelibolu Yarımadası alınarak İstanbul yolu açılabilir görünüyordu. Türkler savaşta yere serilebilirdi. Kullanılacak savaş gemilerinin, göze çarpacak biçimde yerleştirilmiş birkaç tane Türk kıyı bataryasının bu başarının önünü keseceğine inanmak gerçekten zordu.

15 inçlik son model topları olan hızlı savaş gemisi Queen Elizabeth'in de içinde yer aldığı armadanın karşısında Türklerin bir rakip olarak fazla ciddiye alınması gerekmiyordu. 13 Ocak 1915'te Londra'da toplanan Savaş Konseyinde Çanakkale Boğazına denizden taarruz planı kabul edildi. Bu plana göre Boğaz girişindeki tabyalar Birleşik Filoya ait zırhlıların uzun menzilli toplarıyla dövülecek, daha sonra Boğazın içindeki kaleler teker teker tahrip edilecek ve son olarak mayın hatlarında açılacak bir gedikten filonun İstanbul'a ilerlemesi sağlanacaktı. 28 Ocak'ta kesinleşen planı Churchill Fransız hükümetine bildirdi. Fransa'da da alternatif cephe fikrine destek olanlar vardı. Fransız toprağındaki ürkütücü Alman varlığı kaçınılmaz bir gerçekti.[3] Sonunda Fransızlar, Amiral Carden'in emrine Amiral Guepratte komutasında bir filo göndermeyi taahhüt ettiler.[4] Rusya'da planı onayladı, Askold kruvazörünün Birleşik donanmanın emrine verileceğini ve Boğaz açıldığı takdirde bir Rus kolordusunun İstanbul'un işgalinde görev alacağını bildirdi.[5]

Bu sırada Türk tarafında Çanakkale Boğazının savunulmasından sorumlu kara birlikleri Başkomutanlığa bağlı olarak Tekirdağ'da bulunan 3'üncü Kolordunun emrinde bulunuyordu. Bu birlikler Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 7, 8, ve 9'uncu Piyade Tümenleriyle 3'üncü Süvari Tugayı idi. 8'inci Tümen Sina cephesine gönderilince yerini Tekirdağ'da Yarbay Mustafa Kemal'in emrinde bulunan 19'uncu Tümen aldı. Bu tümen başlangıçta Ece Limanı, Seddülbahir ve Morto Limanı arasındaki kıyının korunmasıyla görevliydi. Müstahkem Mevkiye bağlı Tayyare Müfrezesinden başka deniz gücü olarak hafif bir filo da Nara Burnunda demirlemişti.[6]

Müttefik devletlere ait savaş gemileri ilk olarak 1914, 3 Kasımında saldırıya geçti. Bombardıman sonucu Ertuğrul Tabyasında önemli bir hasar olmadı, ancak Boğazın Anadolu yakasındaki Kumkale ve Orhaniye Tabyaları hasar gördü ve Seddülbahir'de hasarla birlikte şehit düşenler ve yaralananlar oldu. Bu saldırıda Türk tarafının toplam kaybı 5 şehit, 2 yaralı olmak üzere 7 subay, 66 şehit, 19 yaralı olmak üzere 85

3 Keith ROBBINS, *I.Dünya Savaşı*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, Eylül 2005, s. 48-49.

4 Peter HART, *Gelibolu***,** Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 36.

5 Figen ATABEY, "İngiliz Belgelerinde Çanakkale Muharebelerinin Deniz Harekatı**",** *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (Özel Sayı)***,** Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Sayı:16, Ankara, 2010, s. 157.

6 Fahri BELEN, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, 1915 Yılı Hareketleri*, 2.Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s. 137-138.

erdi.[7] 3 Kasım taarruzunu müteakip Tekirdağ'daki 3'üncü Kolordu karargâhı Başkomutanlığın emriyle Gelibolu'ya alındı.

Boğaza yönelik ikinci saldırı 19 Şubat günü yapıldı. Hava açık, deniz durgundu. Sabah saat 09:35'te Kumkale ve Orhaniye tabyalarına ateş açılmasıyla başlayan bombardıman sonradan Ertuğrul ve Seddülbahir'i içine aldı. Menzil 17 bin metrenin üstünde olduğundan tabyalar bir karşılık veremediler. Uçak ve gemi gözetlemesi ile sat 12:00'ye kadar süren ateşe saat 14:30'a kadar ara verildi. Bu saaatte yeniden başlayan bombardımanda, tabyaların ateş çemberi içinde kalan gemiler 7000 metreye kadar sokulmakta ve menzil dışındakiler de tabyaların erişemeyeceği bir mesafeden atışlarını sürdürmekteydiler. Saat 17:30'a kadar süren bombardımandan sonra düşman filosu geri çekildi. Yalnız Orhaniye ve Ertuğrul tabyaları 38 mermi ile karşılık verebilmişler ve iki düşman gemisinin üzerinde isabet sağlamışlardı. Türk tarafının kaybı 2 subay, 2 er ve 11 yaralıdan ibaretti. Tahribat en çok Kumkale'de olmuştu.[8]

Daha fazla zayiat vermek istemeyen Amiral Carden, Birleşik filonun geri çekilmesini emretti. Kötü hava koşulları ve fırtına bir sonraki saldırıyı günlerce engelledi, ancak hava düzeldiğinde haberler İtilâf Devletleri için olumluydu. 25 Şubat günü donanmanın açtığı top ateşleri başlangıçta Çanakkale Boğazının girişindeki kalelerin susturulmasında başarılı oldu. Agamemnon ve Gaulois zırhlıları yara almış olsa da Birleşik Filo ateşleri Boğazın giriş tabyalarını bütünüyle hasara uğratmış, 18 Mart'a kadar çeşitli aralıklarla yapılan taaruzlarla boğazın giriş kapısı açılmıştı.[9] Bununla birlikte Boğazdaki yeni mayınlar daha sonra birleşik donanma için büyük hezimete neden olacaktı.

Bu evrede boğaza giren, umut verici bir biçimde mayın süpürücü olarak tanımlanan İngiliz doğu kıyısı trol gemilerinin mayın bulmada becerikli olmadıkları ortaya çıktı. Zaman zaman mayın hatlarına kadar sokulmuşlarsa da her seferinde kıyılardaki mayın koruma bataryalarının ateşiyle karşılaştılar, denizciler gece karanlığından yaralanarak patlatılan mayınların yerlerine yenilerini koydular. Boğazı savunabilmek üzere henüz 10 mayın hattı mevcuttu.

Bu sırada Komutan olarak Amiral Carden'in yerine geçen Amiral de Robeck 18 Mart'ta yeni bir saldırı düzenledi. Eğilim ağırlıklı olarak, Türk cephanesinin tükeneceği ve böylece saldırı hızlandırıldığında Boğaz yolunun açılabileceği yönündeydi. Amiral de Robeck'in planı Çanakkale ve Kilitbahir istikametleriyle mayın bölgelerini savunan bataryaları tahrip ederek Boğazı geçmekti.[10]

7 *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915),* V. Cilt, I.Kitap, Genelkurmay ATASE D.Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 83.

8 Erol MÜTERCİMLER, *Gelibolu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s. 110-111.

9 C.F.Aspinall OGLANDER, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askerî Harekatı*, Arma Yayınları, İstanbul, 2005 ,s. 107.

10 Keith ROBBINS, *a.g.e.* , s. 51.

Çanakkale Boğazının savunmasından asıl Cevat (Çobanlı) Paşa komutasındaki Müstahkem Mevki Komutanlığı sorumlu idi. Boğaz savunması için yerleştirilen ve sayıları 230 u bulan toplardan ancak 82 si 18 Mart Boğaz Muharebesine katılabildi.[11]

Erenköy Koyu, 7 Mart gecesi.... Sisli ve yağmurlu bir havada düşman gemilerinin projektörlerinin puslu ışıklarına aldırmadan Erenköy Koyundaki Karanlık limana doğru bir gemi sessizce yol almaktaydı. Yüzbaşı Tophaneli Hakkı komutasındaki Nusret Mayın gemisinin tüm mürettebatı, Mayın Grubu Komutanı Yüzbaşı Nazmi Bey dahil nefeslerini tutmuştu. 7 Mart gecesini 8 Mart'a bağlayan saatlerde Nusret Karanlık Liman'a geçip kıyıya paralel olarak 100 metre aralıklarla 26 mayın sırayla dökülmeye başlandı ve sabah saatlerinde 11. mayın hattı Boğaza döşenmişti.[12]

Anadolu yakasındaki Erenköy Koyunun mayınlanması gerçekten çok önemliydi. Bu koy, merkez tabyaların en güçlüsü olan Anadolu Hamidiye Tabyasının ölü alanında kaldığı gibi, Tengerderesi ve Erenköy kesimindeki obüsler tarafından ateş altına alınamıyordu. Bu zayıf durumdan yararlanmak isteyecek Birleşik Filo gemilerinin bu koya sığınıp, Türk topçusunun ateşinden korunmasının önlenmesi gerekiyordu. Bu da koyun mayınlanmasını zorunlu kılmış ve bu tarihi görev Nusret Mayın gemisi tarafından başarılmıştı.[13]

18 Mart günü hava açık, deniz ise harekâta elverişli idi. Türk tarafında kuşkulu bir sessizlik hüküm sürmekteydi. Beklenen harekât ihtimaline karşı Alman Pilot Yüzbaşı Serno ve Rasıt Yüzbaşı Scneider keşif uçuşu için görevlendilmişti. Yapılan keşif uçuşunda 18 Mart sabahı ortalık aydınlanmaya başladığında birleşik armadanın Boğaz'a doğru ilerlediği tespit edildi ve durum hemen Boğaz Komutanı von Usedom'a rapor edildi.[14] Amiral De Robeck komutasındaki Birleşik Filo, ikisi İngiliz ve diğeri Fransız olmak üzere üç tümenden oluşuyordu.[15] Saat 08:15'te içlerinde en yeni ve en güçlü gemi olan Quenn Elizabet'in direğinde ileriye hareket işareti görüldü. Saat 11.00 de gemiler Kumkale gerisinden açılan obüs ateşlerinin etkisine girdiler. 'A' hattındaki gemilerin batıdan doğuya doğru sıralanışlarına göre hedefleri Quenn Elizabeth'in Anadolu Hamidiye Tabyası, Agamemnon'un Rumeli Mecidiye Tabyası, Lord Nelson'un Namazgâh Tabyası ve İnflexıble'ın Rumeli Hamidiye Tabyası idi. Zırhlılar ateşe başladı, hedeflerine vuruş kaydetmişlerdi.

11 Edward J. EICKSON, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 34.

12 *ATASE Arşivi*, BDH, K:121, D: 572, F: 1-46.

13 *Çanakkale Deniz Savaşları 1915***,** Hazırlayan: Çanakkale Boğaz Komutanlığı, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2008, s. 97. Ayrıca Bkz. *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. ATASE D. Bşk.lığı Yayınları, Sayı:132, Ankara, Ocak 2014, s. 255.

14 F.Rezzan ÜNALP, "Turkish Air Campaigns during the Battles of Çanakkale March 1915-January 1916", *Airpower in 20th Century Doctrines and Employment*, CISM-Commissione Italiana di Storia Militare, Roma, 2011, s. 323-324. Ayrıca bkz.Klaus WOLF, *Gelibolu 1915*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, s. 196-197.

15 Herman LOREY, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, Çeviren: Dz. Yb.Tekirdağlı H.Sami, Gnkur. Dz.Şubesi Yayını, İstanbul, 1936, s. 71.

Saat 13:45'e geldiğinde Tük topçusunun ateşi çok azalmıştı. Amiral de Robeck gemilerin kesin sonuç yerine yaklaşmalarını, mayın bölgesinde geçit açılmasını sağlamak için 2'nci Tümenin, yıpranan Fransız 3'üncü Tümenin yerine geçmesini emretti. İşte 18 Mart Boğaz Muharebesinin sonucu, bir anlamda kaderi de bu sırada belirlendi. Suffren büyük bir hızla boğazı terk etmekte, onu Bouvet izlemekteydi. Bu dönüş sırasında Bouvet Nusretin döktüğü mayınlardan birine çarptı, iki dakika içinde 603 denizci ile birlikte boğazın derinliğinde kayboldu. Bouvet'yi Irresistible takip etti, o da bir mayına çarparak arka tarafı suya battı. Personeli kurtarılsa da, Irresistible karanlık bastırdıktan sonra kurtarılmak üzere terk edildi. Uğranılan kayıplar karşısında Amiral de Robeck geri çekilme emri verdi. Bu manevra sırasında Ocean, Dardanos (Hasan-Mevsuf Bataryası) ve Soğanlıdere bataryalarının ateşi altında çekilirken saat 18:05'te mayına çarptı ve battı. Mürettebatı kurtarıldı. Ancak hem Ocean ve hem de İrresistible'ı kurtarmakla görevli muhripler gece yarısına kadar Boğaz içinde batan gemileri aradılarsa da izlerine rastlanmadı ve her ikisi de Boğazın serin sularında kaybolmuştu.

Tarihe zafer olarak kaydedilen 18 Mart Boğaz Muharebesi, İngiliz General Oglander'ın "*Pek uygun başlamış olan gün, bu meçhul mayın hattının olağanüstü ve ortalığı kırıp geçiren başarısı yüzünden, tam bir başarısızlıkla sona erdi. Bu yirmi mayının seferin talihi üzerindeki etkisi ölçülemez.*" sözlerinden anlaşılacağı gibi Nusret Mayın Gemisinin döktüğü mayınlar kadar bir o kadar Türk topçusunun da insanüstü çabasının bir sonucuydu. Böylece İtilâf Devletleri Boğazı yalnız donanma ile geçemeyeceklerini gördüler. Türk havacılarının yaptığı keşif uçuşları sonucunda birleşik donanmanın kesin olarak geri çekildiği anlaşıldı.[16]

İtilaf Güçleri Çanakkale Cephesini açmaya karar verdiklerinde ileride muhtemel olabilecek kara savaşlarında kullanılmak üzere Akdeniz Sefer Kuvveti oluşturmuşlardı. Bu birleşik kuvvete İngiliz General Ian Hamilton komuta etmekteydi. Bir İngiliz Tümeni, bir Fransız Doğu Sefer Kuvveti ve bir de kısaca Anzak (Australia and New Zeland Army Corps) diye anılan bir Avustralya-Yeni Zelanda Kolordusundan oluşan kuvvete komuta eden general, bir şairdi. Hayali İngiliz tümeninin İstanbul'a yerleşmesi idi.[17]

Denizden Boğazı geçemeyen İtilâf Devletleri karadan bir cephe açmaya karar verdiklerinde Akdeniz Sefer Kuvveti harekete geçirildi. Çıkarma harekâtı için eğitimlerini tamamlayan birlikler, 1915 Nisan ayının son günlerinde İskenderiye'den taşıt gemilerine bindirilerek yola çıktılar. Bu evrede Türk tarafında 5'inci Ordu teşkil

16 Yavuz KANSU-Sermet ŞENSÖZ-Yılmaz ÖZTUNA, *Havacılık Tarihinde Türkler 1*, Hava Kuvvetleri Yayını, Ankara, 1971, s. 196. Birleşik donanmanın çekildiği ilk olarak 18 Mart günü saat 16:00'da Pilot Üsteğmen Cemal ve rasıt Osman Tayyar'ın, ikinci olarak akşam üzeri saatlerinde Alman Teğmen Frank Seidler ve Dz.Yüzbaşı Hüseyin Sedat'ın yapmış oldukları keşif uçuşlarıyla teyit edilmişti.

17 Keith ROBBINS, *a.g.e.,* s. 52.

edildi. Komutanlığına ise Alman General Liman von Sanders atandı. Yarımadayı savunacak ordunun karargâhı Gelibolu'da konuşlandı. 3'üncü ve 15'inci Kolordulardan oluşan orduya, bağımsız süvari tugayı ve 5'inci Tümen doğrudan bağlıydı. Bigalı bölgesinde bulunan Yarbay Mustafa Kemal'in emrindeki 19'uncu Piyade Tümeni ise ordu ihtiyatını teşkil ediyordu.[18]

Başta 19'uncu Piyade Tümen Komutanı Mustafa Kemal, 3'üncü Kolordu Komutanı Esat Paşa olmak üzere Türk komutanlar, düşmanın kıyıya çıkmasına daha baştan engel olmak amacıyla savunmayı kıyıda düşünmüş, geride yeterince ihtiyat bırakıp kıyının kuvvetli tutulmasını öngörmüşlerdi. Ancak Ordu Komutanı Liman von Sanders bunun tam tersine kıyının zayıf gözetleme birlikleriyle tutulup, düşmanı karaya çıktıktan sonra karşı taarruzlarla denize dökmeyi hedeflemişti. Çıkarmanın başlamasıyla birlikte onun bu görüşünün ne denli sakıncalı olduğu görüldü. Ayrıca Sanders, İtilâf Devletlerinin yapacağı çıkarma bölgeleri üzerindeki tahminlerinde de yanılmıştı.[19]

Çıkarma, 25 Nisan sabahı tan yeri ağarmadan önce baskın şeklinde Arıburnu, gün ağardıktan sonra Seddülbahir ve iki saat gecikmeli olarak Kumkale bölgelerine yapıldı. Arıburnu bölgesine Anzaklar, Seddülbahir cephesine İngilizler, Kumkale'ye Fransızlar çıkarma yaptı. Anadolu tarafındaki Kumkale-Yeniköy-Beşige bölgelerinden yapılan çıkarma bir aldatma niteliği taşıyordu. Taarruz için asıl çıkarma yeri olarak Seddülbahir (Hisarlık, Ertuğrul Koyu, Tekke Koyu, İkiz Koyu ve Zığındere) ve Arıburnu bölgesi seçilmişti. Bu durum, hava keşif uçuşlarının raporlarında da aynı şekilde yer alıyordu. Anzak kolordusu için seçilen hedef Kabatepe üzerinden Conkbayırı-Kocaçimen çizgisi, Seddülbahir bölgesine çıkan İngiliz tümeninin ise ilk hedefi Alçı Tepe olup, her iki kuvvet birleşerek Kilitbahir platosuna yönelecek ve Türk savunması çökertilecekti.[20]

Tüm bu çıkarma bölgeleri, Sanders'in emri doğrultusunda küçük birlikler tarafından savunuluyordu. Kuzeydeki Anafartalar kesimi dışında bütün yarımada güneyinin savunma görevi, 9'uncu Tümene verilmişti ki, amfibi harekâta elverişli bu bölgenin bir tümenlik kuvvetle savunulması oldukça güçtü.[21] Nisan ayından Temmuz ayının sonuna kadar Seddülbahir bölgesinde göğüs göğüse süngü hücumları şeklinde cereyan eden Kirte, Kerevizdere ve Zığındere muharebelerinde akan kanlar toprağın rengini değiştirmiş, dereler kırmızı renge bürünmüştü.....

18 Şükrü ERKAL, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, V.Cilt, Çanakkale Cephesi Harekatı, 1'inci, 2'nci ve 3'üncü Kitapların Özetlenmiş Hali (Haziran 1914-9 Ocak 1916),* Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002, s. 351-54.

19 Hüseyin KABASAKAL, "Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Muharebelerinde Türk ve Alman Savunma Planları Konusunda Yorumlar", *Çanakkale Muharebeleri 75. Yıl Armağanı,* Ankara, 1990, s. 83-84.

20 *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915),* V.Cilt, 2. Kitap, Gnkur. ATASE D. Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 8-11.

21 Şükrü ERKAL, *a.g.e.* , s. 94.

Seddülbahir bölgesinde 21-22 Haziran 1915'te cereyan eden Birinci Kerevizdere Muharebesi sırasında sağ kolunu kaybeden Fransız General Gouraud, savaşa ilişkin hayatı boyunca unutamayacağı bir sahneyi hatıralarında şöyle anlatıyor:

> *"Hiç unutmam, muharebe başlamadan önce çevremizdeki tabiat nefis güzellikteydi. Su çiçekleri, papatyalar, leylaklar bir gökkuşağı alemi yaratıyordu. Ve şimdi savaş başlamış, savaş sahasında dövüş bitmiş, o güzelim tablo kan revan içindeydi. Yaralı ve ölülerin arasında dolaşıyorduk. Türk ve Fransız askerleri süngü savaşında ağır zayiat vermişlerdi. Bu sırada gördüğüm bir hadiseyi ömrüm boyunca hiç unutmayacağım. Yerde bir Fransız askerî yatıyor. Bir Türk askerî kendi gömleğini yırtmış, onun yaralarını sarıyor, kanlarını temizliyordu. Tercüman vasıtası ile bir konuşma yaptık.*
>
> *"Bu Fransız yaralanınca yanıma düştü. Cebinden yaşlı bir kadın resmi çıkardı. Birşeyler söyledi, anlamadım. Ama herhalde annesi olacaktı. Benimse kimsem yok. İstedim ki, o kurtulsun, anasının yanına dönsün."*
>
> *Bu asil ve alicenap duygu karşısında hüngür hüngür ağlamaya başladım. Bu sırada, emir subayım Türk askerînin yakasını açtı. O anda gördüğüm manzaradan yanaklarımdan sızan gözyaşlarımın donduğunu hissettim. Çünkü, Türk askerînin göğsünde, bizim askerinkinden çok daha ağır bir süngü yarası vardı ve bu yaraya bir tutam ot tıkamıştı. Az sonra ikiside hayata veda ettiler."*[22]

Arıburnu farklı değildi... 25 Nisan sabahı henüz gün aydınlanmadan Kabatepe kumsalı yerine Arıburnu kıyılarına çıkan ilk Anzak birlikleri, bu kıyıları gözetleyen iki mangadan ibaret Türk birliğinin şiddetli ateşiyle karşılaştılar. Bu kahraman iki manga asker, Haintepe'deki mevzilerini iki taraftan kuşatılmalarına kadar sürdürdü. Geriye onlardan sadece Takım Komutanı ile birkaç er sağ kalabilmişti. Anzak birlikleri Kanlısırt'ı ele geçirdilerse de Kabatepe'deki bataryanın direnişi karşısında ağır kayba uğradılar. Ancak saatler ilerledikçe Anzak kuvvetleri karşısında uğradıkları kayıplara rağmen çarpışmaya devam eden bölgedeki Türk birlikleri çekilmek zorunda kalmıştır. Ara vermeden karaya yeni birlikler çıkaran İngilizlerin bir tümeni Conkbayırı istikametinde serbest kalmıştı. Bu arada Arıburnu'ndan Balıkçı Damlarına ilerleyen bir Anzak taburunun taarruzu da buradaki bir takımın direnişiyle karşılaşmış ve durdurulmuştur. Arıburnu'na çıkarılmak istenen bir Avustralya bölüğünü ve bunu izleyen diğer taarruzları ağır kayıplara uğratan bu takım, çok kayıp vermiş ve Anzak kuvvetlerinin Cesarettepe'yi işgal etmeleri üzerine de elinde kalan az bir kuvvetle Conkbayırı güney sırtlarına geçmiştir.

Bölgesinde 24/25 Nisan gece tatbikatından yorgun dönen ve dinlenmeye geçmiş olan 27'nci Alay, ilk bombardımanla birlikte komutan Yarbay Şefik (Aker) tarafından

22 Ahmet USLU, *Çanakkale 1*, Çanakkale 1915 Seddülbahir Özel Müzesi Yayını, 2.Baskı, Ekim 2010, s. 14,

alarma geçirilmişti. Yarbay Şefik'e göre kıyıdaki güvenlik perdesi yırtılmadan Anzak kuvvetlerini vurmak gerekirdi. Alay Komutanının ısrarlı olduğu bu görüşü benimseyen 9'uncu Tümen Komutanı Albay Halil Sami, Maydos'ta bulunan 27'nci Alayı Anzak birliklerini imha etmekle görevlendirdi. Ancak alay uzun bir yürüyüş yapmak zorundaydı. Anzak ilerlemesinin gelişmesine fırsat vermek istemeyen 27'nci Alay Komutanı Yarbay Şefik Aker, Kemalyeri-Merkeztepe ekseninde taarruza karar verdi. Bu sırada 19'uncu Tümenin 57'nci Alayının da Kocaçimen'e yöneldiği kendisine bildirildi ve 19'uncu Tümenle temas sağlanması istendi.[23]

Savaşın seyrini değiştiren, Conkbayırına sarkan kritik durum karşısında inisiyatif kullanan 19'uncuTümen Komutanı Mustafa Kemal'in kararı oldu. Bu karar neydi:

25 Nisan sabahı Kabatepe yönünden denizden gelen şiddetli bombardıman ve çıkarmalarla ilgili olarak gerek Maltepe'deki 77'nci Alay ve gerekse 9'uncu Tümenden alınan raporlar üzerine tümenini alarma geçiren Mustafa Kemal, süvari bölüğünü keşif için bölgenin kilit noktası olan Kocaçimen'e yönelterek tehlike halinde sonuna kadar direnmesini emretti. Conkbayırı kaybedilecek olursa boğazın savunulmasının mümkün olamayacağını biliyordu. Saat 07:00'ye kadar bekleyen Mustafa Kemal ordudan hiçbir emir gelmeyince yaklaşan tehlikeye karşı iki alayını ve kurmay başkanını Bigalı'da bırakarak, 57'nci Alayına Kocaçimen'e "harekete hazır ol" emri verdi. Durumu Kolorduya bildiren Mustafa Kemal, saat sekizde 57'nci Alayı Kocaçimen'e doğru harekete geçirdi. Kendisi de yanındaki subaylarla birlikte hemen Conkbayırına çıktı.

Yeni Zelandalı tarihçi Alan Moorehead'in dediği gibi küçük rütbeli ama dahi bir subayın orada bulunması, İtilâf Devletleri için harbin en büyük talihsizliklerinden biri oldu. Conkbayırı'na geldiği sırada güneyindeki 261 rakımlı tepeden bulundukları yere doğru 27'nci Alaydan sahilin muhafazasıyla görevli bir müfrezenin askerlerinin geri çekilmekte olduğunu gören Mustafa Kemal, bizzat bu askerlerin önüne çıkarak niçin kaçtıklarını sordu.

- *Efendim, düşman!*
- *Nerede*
- *İşte, 261 rakımlı tepede...*

Gerçekten düşmanın bir avcı hattı, 261 rakımlı tepeye yaklaşmış, ileriye doğru yürüyordu. O zaman cephanelerinin kalmadığını söyleyen bu askerlere Mustafa Kemal bağırarak,

Düşmandan kaçılmaz, süngü tak, yere yat! emrini verdi.... Aynı zamanda Conkbayırına doğru gelmekte olan piyade alayı ile dağ bataryasının yetişebilen askerleri-

23 Şükrü ERKAL, *a.g.e.,* s. 66-67..

nin kendi bulunduğu yere gelmeleri için yanındaki subayları geri gönderdi.[24] Kendisi sonra bu anı, *"Askerler süngü takıp yere yatınca düşman askerleri de yere yattı, Kazandığımız an işte bu andır."* diye anlatmıştır.

Bunu hiç zaman kaybedilmeden 57'nci Alayın 261 rakımlı tepeye taarruzu takip etti. Bu taarruzda elde edilen başarıyı Mustafa Kemal, şu şekilde özetlemektedir:

> *".....Bu öyle alelâde bir taarruz değil, herkesin muvaffak olmak veya ölmek azmiyle harekete istekli olduğu bir taarruzdur. Hatta ben kumandanlara şifahen verdiğim emirlere şunu ilave etmişimdir. Size ben tarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar geçebilir."*[25]

Mustafa Kemal'in bu emri askerler üzerinde son derece etkili oldu ve Anzaklar çekilmek zorunda kaldı. 25 Nisan günü cereyan eden muharebeleri, gece geldiği Arıburnu'nda Quenn Elizabeth gemisinden izleyen Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı İngiliz Generali Ian Hamilton, sonraları Gelibolu hatıralarında şunları yazacaktı:

> *"İndirdiğimiz onca vahşi darbeye rağmen, gebe dağlar hala Türk doğurmaktaydı. Yer yer ilerleyen çizgiler; yeşil çimenlerin üzerinde kımıldayan noktalar; Sarıbayır sırtında, yara izine benzeyen geniş bir kırmızı toprak üzerinde birbirini izleyen noktalar... Yaklaşıyor, gözden kayboluyor, yine ortaya çıkıyorlar... Mevzimizin en yüksek ve en orta yerine, birbirini kovalayan dalgalar halinde yükleniyorlar. Büyük topların gümbürtüsünün yanı sıra, makinelilerin ve tüfeklerin takırdısı duyuluyor-gök gürültüleri arasında bir limonluğun damına inen dolunun çıkardığı sesler gibi... sonra ateş hafifledi. Saldırı püskürtülmüştü. Bizimkiler oldukları yerde tutunabilmişlerdi. Yeşil çimenliklerin üzerinden geriye az, çok az nokta döndü. Ötekiler karanlıklar alemine göçmüşlerdi."*[26]

Bu taarruz sonunda Anzak Kolordusu kıyılara kadar sürüldü, dar bir alana sıkıştırıldılar. Bu muharebeler sırasında ölen bir Avustralyalı askerin üzerinde bulunan günlükte 25, 26, 27 ve 28 Nisan günleri tasvir edilmişti. 27 ve 28 Nisan günlerine ilişkin kaydettiği satırlarda şu sözler yazılı idi:

> *"27 Nisan 1915 Salı, Ne berbat bir gece geçirdik. Türkler vakit vakit bize yirmi adım yaklaştılar, o vakit biz de onlara kurşun yağmuru yağdırdık. Fakat iyi mu-*

24 *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 15-17.

25 Ruşen EŞREF, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat*, İstanbul, 1930.

26 İlhan AKŞİT-Hayati EZEL, *Mustafa Kemal ve Çanakkale 1915*, İstanbul, 1982, s. 115. 57'nci Alayla 27'nci Alaya 25 Nisan 1915 tarihindeki çıkarma harekatındaki muharebelerdeki kahramanlıklarından dolayı altın ve gümüş imtiyaz ve harp madalyaları verilmiştir. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BAO)*, İrade Harbiye, 17 Teşrinsani 1331, 22 Muharrem 1334, M/117, M/118.

harip olan Türkler bundan hiç yılmıyorlardı ve daima üzerimize hücum ediyorlardı. Türklerin makineli toplarının ateşi hakikaten öldürücü idi. Bize hiç rahat yüzü vermediler. Bugün pek uzun süren bir gün oldu."

"28 Nisan 1915 Çarşamba, Burası, arzın üzerinde kurulmuş bir cehennemdir. Düşman, bütün gece hücum etti. Biz de onları püskürtmeye uğraştık. Mütekabil hücuma geçmek için ne vakit ikmal ve takviye efradı alacak idik? Günü her nasılsa geçirdik. Mühimmmat ulaşıncaya kadar olduğumuz yeri muhafaza etmeye mecburuz. Geceleyin çok cephane sarf ettik."[27]

Anzak birliklerinin Türk muhabere hatlarını koparmak için yarımadayı geçip Maltepe'yi ele geçirmeden önce kumsalın etrafındaki yüksek arazinin kontrolünü ele geçirme niyeti açıkça imkânsızdı. Seddülbahir'den ilerleyen İngilizlerle birlikte nihai hedef Kilitbahir platosuna ortak bir taarruz yapma şansı da yoktu. Aksine Anzaklar çakılıp kaldılar, ufukları Conkbayırı, Düz Tepe ve Topçular Sırtı'nın tepeleriyle sınırlıydı. Çok uzak değillerdi, ama yine de ulaşılmazdılar. Çıkarma başarısız olmuştu.[28]

General Hamilton karargâh gemisinde komutanlarla yaptığı toplantıda, kıyının boşaltılması konusunu uzun uzun tartışmış, ancak böyle bir tahliyeye hazır olunmadığından bundan vazgeçilmişti. Toplantıdan sonra Hamilton'un birliklerine verdiği emirde şu ilginç cümleler yer alıyordu:

"İşin en zor yanını atlattınız. Artık size kalan iş, güvenliğinizi tamamıyla sağlayıncaya kadar siper kazmak, siper kazmak, siper kazmaktır."[29]

Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin (Altay), ertesi sabah Arıburnu cephesine gelmiş, hatta emir subayı Fahri ile birlikte bir ara Anzak hatlarına, makineli tüfek ateşine tutulacak kadar yaklaşmıştı. Kendilerini güçlükle bir sırtın gerisine atarak bu ateşten kurtulan iki subay daha sonra bir erin yardımıyla, Tümen komutanının karargâhını buldular. Mustafa kemal'le Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin (Çalışlar) bir sel yarıntısında ayaklı bir dürbünle düşman hatlarını gözlemekteydiler. Bir süre konuşuldu. Kolordu Kurmay Başkanı tümenin ihtiyaçlarını dinleyip not aldı ve ayrılacakları sırada sordu:

"Karargâhınız hep burada mı kalacak? Buranın ismi nedir?"

Mustafa Kemal biraz düşündükten sonra , *"Evet burada kalacağız"* diye yanıtladı. *"Ama sel yarıntılarının ismi mi olur!"*

27 *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri II*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Bşk.lığı Yayını, Ankara, 2005, s. 64.

28 Peter HART, *a.g.e.,* s. 143.

29 Ian HAMILTON, *Gelibolu Hatıraları 1915*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 117.

"Olur olur," dedi Yarbay Fahrettin.

"Mesela?..."

"Mesela Kemalyeri olur."

İşte Conkbayırı'nın güney doğusundaki bu sel yatağının, bugünkü Kemalyeri adı böylece verilmiş oldu. O tarihlerde Gelibolu Yarımadasının pek çok yerinin adı konmamıştı ama savaş süresince bir anda adlar konuldu, bazıları günümüze kadar geldi, bazıları unutuldu gitti. Çanakkale gerçekten ilginç bir savaş oldu. [30]

İngilizlerin Arıburnu'nda çıkarma hareketlerine başladığı 25 Nisan'dan 5 Mayıs'a kadar buradaki bütün birliklere, 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal komuta etmiş, sevk ve idarede bir aksaklık olmamıştır. Ancak 19'uncu Tümen karargâhıyla, hem kendi tümenini hem de emrindeki diğer birlikleri idare etmekte bazı güçlükler yaşanmıştır. Alt kademelerdeki kol düzenlerinin karargâhları olmadığından, taktik ve idari işlere yetişilememiş, haberleşme ve ikmal işleri gibi hizmetlerin yürütülmesinde sıkıntılar görülmüştür.[31] Bunun üzerine 5'nci Ordu Komutanlığı, 5 Mayıs 1915 tarihli bir emirle gerek Arıburnu gerekse diğer kesimlerdeki savunma birliklerini yeniden dört grup halinde düzenlemiştir. Buna göre bölgeler arası grup teşkilatı şu şekilde düzenlenmiştir:

Anadolu/Asya Grubu, Güney Grubu (Alçı Tepe güneyindeki kuvvetler), Kuzey Grubu (Arıburnu ve Anafartalardaki kuvvetler), Saros Grubu.

Kuzey Grup Komutanlığına Esat Paşa görevlendirilmiştir. Emrindeki kuvvetler; 19'uncu, 5'inci ve 16'ncı Tümenlerdi.

3'üncü Kolordu karargâhı ise 17 Mayıstan itibaren Maltepe'den Kemalyeri'ne, buradaki 19'uncu Tümen karargâhı da Conkbayırı yakınındaki bir noktaya yer değiştirmiştir. Bu düzenlemede Güney Grubu Komutanlığına (Seddülbahir cephe kesimi) 15'inci Kolordu Komutanı Erich Weber Paşa getirilmiştir.[32]

Bu durum üzerine 17 Mayıs 1915'ten itibaren "Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı" sona eren Mustafa Kemal, saat 19:00'da Kemalyeri'nden Arıburnu kuvvetlerini oluşturan birliklere veda mektubunu yayımladı ve saat 21:30'da karargâhıyla birlikte 19'uncu Tümen karargâhı olarak seçtiği 180 Rakımlı Tepe'nin[33] güneyine intikal etti.[34]

30 Fahrettin ALTAY, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970. Ayrıca Bkz. Haluk ORAL, *Arıburnu 1915*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s. 322-323.

31 Fahri BELEN, *a.g.e.,* s. 184.

32 Şükrü ERKAL***, a.g.e.,*** s. 83-84. Suvla Çıkarmaları sırasında Güney Grubu Komutanlığına Esat Paşa'nın Kardeşi Tümgeneral Vehip Paşa getirilmiştir.

33 17 Mayıs-8 Ağustos 1915 tarihleri arasında Arıburnu Cephesi Sağ Kanat Komutanı olarak görev yapan Mustafa Kemal'in 19'uncu Tümen karargâhı, 180 Rakımlı Tepe'nin (Baby 700) hemen güneyindeki küçük bir yarıntının içinde yer almıştır. Mustafa Kemal, burada bulunan karargâhını 4 Haziran 1915 gününden itibaren Düz Tepe güneyindeki dere yatağının içine taşımıştır. Günümüzde 180 Rakımlı Tepe'de Baby 700 Mezarlığı ve Mesudiye gemisinden sökülüp getirilen bir gemi topu bulunmaktadır. Bkz. *Atlas* , Doğan Yayıncılık, İstanbul, Mart 2012, s. 66.

34 *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 99. Bu mektupta şu satırlar yer alıyordu: *"Muhterem asker arkadaşlarıma, komutaya vedamdır. Bugüne kadar komutası bende bulunan Arıburnu kuvvetlerinin*

9/10 Mayıs gecesi Anzak birlikleri (üç taburdan oluştuğu tahmin edilen) Bombasırtı'na ani olarak taarruza geçti. Gece karanlığında saatlerce süren süngü savaşında kimin ne yaptığı bilinmiyordu. 14'üncü Alayın siperlerine bazı Anzak askerleri girdiler. Fakat bunların büyük kısmı siperlerde yok edildi. Bu muharebede 72'nci Alayın 3'üncü Taburu büyük yararlık ve fedakârlık gösterdi.[35] Bomba Sırtı dolaylarının her iki taraf içinde ne denli önemli olduğu bir kez daha anlaşıldı.

İşte bu muharebeler sırasında, siperlerin birbirine 10 adım kadar yakın olduğu, ölümün de bir o kadar kol gezdiği bir dönemde Anzak Çavuş J.A.Kidd anlatıyor:

> *"Vakit gece yarısına yaklaşıyordu. Ay ışığının da olmadığı zifiri karanlık bir geceydi. Sekiz saat kadar süren bir tahkimat işinden, durmadan kazma kürek sallamaktan yorgun bir haldeydik. Gelibolu'nun bizlere tekin bir yer gibi görünmeyen o savaş alanı, ölülerden çıkan tahammül edilemez kokularla daha dehşet verici bi haldeydi. Gecenin nispeten sessiz bu saatinde, birden sol ilerimizdeki Türk siperlerinden gelen bi ses hepimizi şaşırtmıştı. Bu bir şarkıydı (türküydü). Sözleri Türkçe mi, Almanca mıydı, fark edemiyorduk. Lakin tahminlerin üstünde berrak ve güzeldi. Yüreklere işleyen bir sesti. Bölgedeki herkes bir anda kulak kesildi. Ara sıra duyulan tüfek sesleri de kesilmişti. Hepimiz büyülenmiş gibi dinliyorduk. O şarkıyı söyleyen kim di? Bilmiyorum ve hiçbir zaman da öğrenemeyeceğim kuşkusuz. Ancak her kim idiyse bilmeliydi ki o acılarla, iniltilerle, korkularla dolu savaş alanında, birçoğu yurtlarını bir daha göremeycek askerlerin ruhlarından kavrayan, unutumayacakları bir anı yaratmış, huzur dolu dakikalar yaşatmıştı. İnan ki yüzlerine bakılmayacak kadar kir içinde, kaba görünüşlü, fakat gerçekte temiz yürekli o dinleyici kitlesi, hiçbir konserdeki dinleyicilerin hissedemeyeceği şekilde bu şarkının etkisi altında kalmışlardı.*
>
> *Gün doğar çarpışmalar gene başlar. Ama ertesi gece, ayni saatlerde Türk siperlerinin olduğu yerden yine o güzel ses türküsünü söylemektedir. Artık her gece o*

daha büyük birliklerle artarak bugünkü duruma gelmesi sonucu, 3'üncü Kolordu ve Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'nın emir-komutayı bizzat üstlenmelerini gerektirmiştir. 25 Nisan 19152ten bugüne kadar geçen 23 gün zarfında hilafet makamının ve saltanatın anahtarı bulunan Çanakkale Boğazını düşürmek amacıyla vatanımıza ayak basan düşmanı komutam altında yaptıkları aralıksız kahramanca taarruz v ehücumlarıyla Osmanlı tarihimizde şanslı bir sayfa açan 19'uncu Tümenim dışında; 27'nci, 64'üncü, 33'üncü, 125'inci Alaylar ve 5'inci Tümenin 13'üncü, 14'üncü, 15'inci Piyade ve 5'inci, 7'nci, 9'uncu Topçu alaylarının muhtelif süvari, istihkâm bölükleriyle diğer birliklerin subay ve askerlerine bu dakikada görevimden ayrılırken takdir ve hürmetlerimi bildirmeyi borç sayarım. 23 gün sevk ve idare etmekten dolayı bahtiyar olduğum siz cesur askerlerin Hakk'a yaraşır bir şekilde yaptığınız taarruzlar sayesinde, düşmanın 20 000'i aşkın kuvveti Arıburnu'nda yok edildi. Arda kalanlar, sahilden ancak birkaç yüz metre mesafede donanmasının himayesine sığındı. Bir adım ileri atmak isteyenler süngümüzden geçirilerek mahvedildi. Sizi tebrik ederim. Bütün milletin de sizi tebrik ettiğinden emin olabilirsiniz. Ateşli ve kanlı geçen 23 günlük faaliyetimizin hatırasının samimi ve nezih bir hisle muhafaza edileceğinden eminim. Bugünden sonra 19'uncu Tümenimle sağ kanatta bulunarak zaferin kazanılmasında sizinle ve yeni gelen kuvvetlerimizle omuz omuza çarpışıp düşmanı çiğneyeceğimize dair olan kanaatimi size açıklamaktan mesudum. Allah'ın yardımı üzerimizden eksik olmasın. 19'uncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal." Bkz. *Anafartalar Muharebeleri Raporu*, s. 99-100. Mektubun aslı Ek-1'de sunulmuştur.

35 *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 80-81.

> *sesi dinlemek için aynı saatte beklemektedirler. Ama bir gün o ses artık kesilir, belki nöbet değişmiştir, bir şey olmuştur diye, ertesi gece gene ayni siperde türküyü beklerler. Fakat yine ses gelmez. Üçüncü gün de türkü söylenmeyince, bir kağıda; "Bize her gün şarkılar söyleyen güzel sese ne oldu?" yazarlar ve metal bir tütün kutusuna koyup Türk siperlerine fırlatırlar. Birkaç dakika sonra tütün kutusu İngiliz siperlerine geri düşer. Kutuyu açarlar. "Bize her gün şarkılar söyleyen güzel sese ne oldu?" yazınının altı çizilmiş ve açık bir İngilizceyle; "O güzel sesin sahibini üç gün önce vurdunuz." yazılmıştır."* [36]

1915 Mayıs ayı ortalarında Gelibolu'daki İngiliz harekâtı had bir devreye girmişti. Parlak bir zaferle taçlanacak küçük bir sefer ümitleri hüsranla sonlanmıştı. 25 Nisan sonrasındaki üç haftalık sürekli gayrete rağmen üstün İngiliz ve Fransız kıtaları Alçı Tepe'den hala üç mil uzakta idiler. Arıburnu'nda Avustralya ve Yeni Zelandalılar ise sahilden bin yarda mesafede mıhlanıp kalmışlardı. Çanakkale'deki iki muharip kuvvete (kara ve deniz) verilen vazifelerin değiştirilmesi gerekiyordu, bunun için de ordu büyük ölçüde takviye edilmeli ve ordudan, donanmanın Boğazı zorlamasına yardım etmesi değil, Boğazı açması talep edilmeli idi. General Hamilton, 10 Mayıs 1915'te Londra'ya gönderdiği bir telgrafta iki tümen daha gönderilecek olursa Arıburnu ve Seddübahir'de başarıyla ilerleyebileceğini bildirdi. Lord Kitchener* 18 Mayıs'ta Sir Ian Hamilton'un telgrafını okuduğu vakit, dört tümen daha gönderilmekle seri bir başarı kazanılacağına kani olmamıştı. Ertesi gün Lord Kitchener şu suretle cevap verdi:

> *"Fikirleriniz, içinde bulunduğumuz güçlükleri süratle gidermek konusundaki esas görüşü tahrik ve takviye edecek nitelikte değildir. İki cepheyi uzun müddet besleyebilmek için memleketin bütün kaynaklarını harcamak gibi önemli bir sorun ile karşılaşmaktayız. Halen Çanakkale'de uğradığımız talihsizliği, en yakın bir zamanda gidermek için mümkün olan azami gayreti sarfedeceğinize ve Doğu'da büyük kargaşalıklar doğuracak olan Çanakkale'yi tahliye meselesinin bir çözüm sureti olarak orduya girmesine engel olacağınıza güvenim vardır."*

Bu telgrafın sonunda da 10 Mayıs'ta vaadedilen 52'nci Tümenin yolda olduğu bildiriliyordu.[37] Bu arada Mısır'dan gönderilen 1'inci Avustralya Hafif Süvari Tugayı ile

36 Baha Vefa KARATAY, *Mehmetçik ve Anzaklar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul ,1987, s. 130.

* H.H. Kitchener: (d.1850-ö.5 Haziran 1916) İngiliz General, Hindistan'da başkomutan (1902-1909), Britanya savaş bakanı (1914-1916), Mayıs 1916'da gemisinin mayına çarpıp batmasıyla öldü. Bkz. Keith ROBBINS, *a.g.e.,* s.171. Ayrıca bkz *http://tr.wikipedia.org/wiki/Horatio_Herbert_Kitchener, 02 Aralık, 2014*. Resmî bir görev için Rusya İmparatoru ile görüşmek için HMS Hampshire zırhlı kruvazörüne binerek Orkney Adaları'nda bulunan Scapa Flow Deniz Üssü'nden Arkhangelsk'e doğru hareket etti. Ancak Orkney Adaları'nın batısında zırhlı kruvazörün bir Alman mayınına çarparak batmasıyla öldü. Cesedi bulunamadı.

37 C.F. Aspinall OGLANDER, *a.g.e.,* s. 11-16.

Yeni Zelanda Atlı Piyade Tugayı 12 Mayıs'ta Arıburnu'na ulaşmıştı. Bunlar da diğer arkadaşları gibi burada piyade hizmeti göreceklerdi.[38]

14 Mayıs, Bomba Sırtı..... İngilizlerin 14 Mayıs gecesi saat 01.30'da başlattıkları kuvvetli saldırı, Bomba Sırtı-Cesarettepe kuzeyi arasındaki Türk mevzilerine karşı yapıldı. Anzakların bazıları ilk hattaki siperlere girdilerse de buradaki Mehmetçiklerin direnişiyle püskürtüldüler. Bu geceki muharebeler, gerçekten çok sert ve kıyasıya oldu. Ön hat siperleri geceden sabaha elden ele geçmiş, ama sonunda yine Türkler siperlerini korumuşlardı.[39]

Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşlarına ait Bomba Sırtı olayını şöyle anlatmaktadır:

> *"Karşılıklı siperler arasındaki mesafe sekiz-on metre, yani ölüm muhakkak... Birinci siperdekilerin hiçbirisi kurtulmamacasına düşüyor. İkinci siperdekiler onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar imrenilecek bir soğukkanlılık ve tevekkül ile biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini debiliyor ve en ufak bir çekinme bile göstermiyor.*
>
> *Sarsılmak yok... Okuma bilenler Kuranı Kerim okuyor ve cennete gitmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler, kelime-i şahadet çekerek yürüyorlar. İşte bu, Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren hayret ve tebrike değer bir örnektir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale Muharebesini kazandıran bu yüksek ruhtur."*[40]

Müttefik kuvvetler nasıl ki 14 Mayıs Bomba Sırtı taarruzunu ağır yenilgiyle tamamlamışlarsa Türk tarafı da Enver Paşa'nın emriyle planladıkları 19 Mayıs taarruzunda aynı şekilde ağır kayıplara uğradılar. Bütün cephede 3,5 km. gibi çok dar muharebe şeritlerinde gece başlayan gündüz de devam eden 19 Mayıs taarruzunda çok kanlı muharebeler yaşandı ve maalesef başarı sağlanamadı.

Bu taarruz öncesinde Başkomutan Vekili Enver Paşa 11 Mayısta Gelibolu'ya gelmiş, cepheyi gezmişti. İstanbul'a dönüşünün ertesi günü Ordu Komutanından Kuzey grubunun 2'nci Tümenin de katılımıyla Anzaklara karşı taarruzda bulunmalarını emretmişti.[41] 5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders taarruz emrini 17 Mayısta yayınladı.

> *13 Mayıs 1915'te İstanbul'dan Arıburnu'na sevk edilen 2'nci Tümenin çoğunu aralarında İstanbul Lisesi öğrencilerinin de bulunduğu Darülfünunlu gönüllüler oluşturmuştu. İstanbul Sultanisi (İstanbul Erkek Lisesi) öğrencilerinden 50 öğ-*

38 C.F. Aspinall OGLANDER *a.g.e.,* s. 25.

39 *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, 2. Kitap, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 171-172.

40 Şükrü ERKAL, a.g.e., s. 83.

41 Fahri BELEN , *a.g.e.* ,s. 187-188.

renci, gönüllü olarak Çanakkale Cephesine katılmak amacıyla başvuruda bulunmuş, geride kalanlar, cepheden dönecek yaralı arkadaşları için okulu revir haline getirmişlerdi. O dönemde İstanbul Erkek Lisesi, günümüzde Saint Benoit Fransız Lisesi olarak kullanılan Karaköy Kemeraltı Caddesindeki binada eğitim vermekteydi. Bir bölümü hastaneye, revire çevrilerek sarıya boyanmıştı. Gençler ve liseli öğrencilerden oluşan bu gönüllüler kısa bir eğitim için Halıcıoğlundaki karargâha gönderilmiş, orada kısa bir talime-eğitime tabi tutulmuşlardı. Bu gençler, Çanakkale'ye vardıklarında 2'nci Tümene dâhil olmuşlardı.

Cepheye vardıklarında lise öğrencilerinin kolunda sarı, tıbbiyelilerin kolunda da beyaz kurdele bağlıydı. 19 Mayıs taarruzunda, hedef olmamaları için kurdeleleri çıkarmaları emredilmişti. 18-19 Mayıs gecesi Anzaklara karşı yapılan taarruz çok kanlı cereyan etti, 2'nci Tümenin çoğu öğrenci olan gençleri şehit olmuş, siperlerde sadece sarı kurdelelerine yazdıkları şu mukaddes ibare kalmıştı: "İstanbul Lisesi Vatan Sağ Olsun

Çanakkale Savaşı'na gönüllü olarak katılan 50 İstanbul Sultanisi (İstanbul Lisesi) öğrencisinin şehit düştüğü haberi okula ulaşınca, geride kalan öğrenciler arkadaşlarının anısına, okulun kapılarını ve pervazlarını siyaha boyadılar."[42]

25 Nisan'da başlayan çıkarma harekâtıyla hedeflerine ulaşamayan İtilâf Devletleri, bu kez Suvla'dan yeni bir çıkarma harekâtında bulunmak üzere hazırlığa başladı. Dört aylık süre içinde Seddülbahir ve Arıburnu Cephelerinde ilerleme sağlayamayan Hamilton, üçüncü bir cephe açma yolunu seçti. Burada amaç, sert direnme gösteren her iki cephedeki Türk kuvvetlerinin geri hattına çıkarak kuşatmaktı. Hamilton, üçüncü cepheyi küçük ve büyük Kemikli burunları arasındaki Suvla kumsalına İngiliz 9'uncu Kolordusunu çıkartarak açmayı planladı.

İngiliz 9'uncu Kolordusu, 1915 yılının Mayıs ayı sonlarında Avrupa'daki cephelerden çekilerek gönderilen takviye kuvvetleri idi. Çıkarma için Limni ve Gökçeada'da bekliyorlardı. Savaş harekât planına göre 6-7 Ağustos gecesi gerçekleştirilen çıkarma ile bu birlikler, Kocaçimentepe–Conkbayırı hattından Çanakkale Boğazı'na ulaşacak ve savunmadaki Türk kuvvetlerini çembere alacaktı. Diğer taraftan Türk birlikleri de bu dönemde yeniden tertiplendiler.

1915 yılı Ağustos ayına girilirken Çanakkale cephesinde Türk Ordusunun kuvveti 16 tümene ulaşmıştı. 5'inci Ordu; Asya Grubu (Karargâhı Kalvert Çitliğinde), Güney Grubu (Karargâhı Salim Bey Çiftliğinde), Kuzey Grubu (Karargâhı Kemalyeri'nde), Anafarta Bölgesi (Karargâhı Çamlı Tekke'de), Tayfur Bölgesi (Karargâhı Tayfur'da) ve Saros Grubu (Karargâhı Gelibolu'da) olmak üzere ana ast komutanlıklara ayrılmıştı.

42 Sakin ÖNER, *Vefa Lisesi 125. Yıl Anısına*, Vefa Eğitim Vakfı Yayını, İstanbul, 1997. Halide ALPTEKİN, *Bir Çanakkale Destanı Şehadetname,* Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011, s. 496.

Seddülbahir cephesinde taraflar karşılıklı altışar tümenle muharebe ediyordu. Asya yakasında 3 Türk tümeni bulunuyordu. Türk Ordusunun bir tümeni Seddülbahir ile Arıburnu cepheleri arasında, kalan 6 tümen Arıburnu ile kuzeyinde tertiplenmişti.

Müttefik Ordusu Seddülbahir cephesinde İngiliz *(General W.J.Davies komutasındaki 8'inci Kolordu, 42, 29, 52'nci Tümenler ve Deniz Piyade Tümeni)* ve Fransızlar birer kolordu *(General Baillaud komutasında 2 Fransız Tümeni)* olmak üzere toplam 6 tümen, Arıburnu cephesinde 2 tümenli Anzak Kolordusu *(İngiliz General William R. Birdwood komutasında 1'inci Avustralya Tümeni ile 2'nci Avustralya ve Yeni Zelanda Tümeni)* ile tertiplenmişti. Arıburnu cephesine çıkarma yapmak üzere dört tümenli (10, 11, 53 ve 54'üncü Tümenler) İngiliz 9'uncu Kolordusu ile 13'üncü Tümen intikal halinde idi. Seddülbahir cephesindeki Hint Tugayı da Arıburnu cephesine kaydırılmıştı. Tümen sayıları denk gibi görünse de silah ve mühimmat yönünden Müttefik tümenleri Türk tümenlerinden üç kat üstündü. Suvla Çıkarmasına İngiltere'den intikal eden 9'uncu Kolordu Komutanı General Frederick Stopford komuta edecekti.[43]

Bu çıkarmada General Hamilton'un planı, yeni gelen beş tümenin bir kısmını Arıburnu cephesi kuzeyinde kullanarak baskın hareketinde bulunmak, büyük kısmını Suvla limanına çıkararak Kocaçimen-Teketepe hattını elde etmek ve buradan Maydos istikametinde Türk ordusunun gerisine doğru ilerlemek idi.[44]

Genel taarruza 6 Ağustos 1915 sabahı başlandı. 6/7 Ağustos gecesi 2'nci Anzak Tümeni Conkbayırına taarruza geçti. Bu taarruz sırasında 1'inci Avustralya Tümeni Kanlısırt'a, bir taburluk kuvvette Kırmızı Sırt'taki Türk mevzilerine baskın şeklinde saldırdı. Türk siper hatları ise Albay Rüştü komutasındaki 16'ncı Tümen tarafından korunmaktaydı. Elde tutulması önemli olan ön hatlardaki siperlerde ise Binbaşı Tevfik komutasındaki 47'nci Alay askerleri yer almaktaydı.

6 Ağustos'ta başlayan genel harekâtta Kanlısırt bölgesinin önemi ayrıdır. Burası kaybedilirse Arıburnu Cephesi'nin düşmesi kaçınılmazdır. Bunu bilen Türk komutanlar, düşman bombardımanına karşı savunma hattının ön siperlerinin üzerini kalaslarla kapatmış, ateş açabilmek için de mazgal delikleri yapılmıştı. Karadan ve denizden topçu ateşi ile ön siper savunma hattı hedef alınmıştı. Bu yoğun bombardıman sonrası mazgal delikleri kapandı ve siperlerin üzerini örten kalaslar çöktü. Kendilerini koruma amacıyla kalaslarla örttükleri siperler 47'nci Alay askerlerine mezar oldu.[45]

Topçu ateşini müteakip Avustralya Tümeninin dört taburu dalga halinde 47'nci Alay'ın savunduğu siperlere doğru taarruza kalktı. Siperlerin içinde göğüs göğüse ya-

43 *TSK Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V nci Cilt, Çanakkale Cephesi Harekatı,* Gnkur. Basımevi, Ankara, 1997. s. 386

44 Şükrü ERKAL, *a.g.e.,* s. 182.

45 Şükrü ERKAL, *a.g.e.,* s. 185-187.

şanan çarpışmalarda, karanlık tüneller içinde boğaz boğaza, yumruk yumruğa verilen ölüm-kalım mücadelesinde, 47'nci Alay tükenme noktasına geldi. Türk tarafı yine de 7 Ağustos günü taarruza kalkmayı planladı. Bu durumda 47'nci Alay Komutanı Binbaşı Tevfik, telefonla Esat Paşa'dan yardım gönderilmesini istedi. Derhal yardımcı kuvvetler bölgeye kaydırıldı. Çünkü Kanlısırt kaybedilmemeli idi. Dört gece üç gün süren Kanlısırt Muharebeleri süresince gerek yerin altında gerekse yerin üstünde cereyan eden şiddetli çarpışmalarda yedi binden fazla kayıp verildi, 47'nci Alay Komutanı Binbaşı Tevfik ve 15'inci Alay Komutanı Yarbay İbrahim Şükrü şehit oldu. [46]

6 Ağustosta yaşanan ve Kanlısırt'ı ele geçirmeleri ile sonuçlanan hücumu, Yarbay Mustafa Kemal'in savaş meydanındaki rakibi, Anzak kuvvetlerinin komutanı 51 yaşındaki İngiliz Korgeneral William R. Birdwood şöyle anlatmaktadır:

> *"Bizim bu muharebedeki kaybımızın 2 bine ulaştığını üzüntüyle hatırlıyorum. Ama Türkler de kendi 16'ncı Tümenlerinin kaybının 6930'u bulduğunu söylüyorlar ki, bunun 5 bin kadarı Kanlısırt siperlerinin küçük bir bölümünde meydana geldi. Böyle bir manzarayla bir daha hiç karşılaşmak istemem. Oraya gittiğimde, Türk ve Avustralyalılar birbirlerinin üzerine 4-5 kat yığılmıştı. Her iki taraf da en muhteşem kahramanlığı sergiledi….."*[47]

1'inci Avustralya Tümeninin müteakip günlerde buradaki başarıyı genişletmek için arka arkaya yönelttikleri hücumlar Türk birliklerince püskürtülecektir. Düşmanın asıl amacı, 19'uncu Tümeni de geri atmak suretiyle kesin hedef gördüğü Conkbayırı-Kocaçimen silsilesine ulaşmaktı.

Türk birliklerince her an beklenen hücumu yeterli ateşle karşılayabilmek için ihtiyatlar da birinci hatta yaklaştırılmıştı. Tümen cephesine yöneltilen hücumlar püskürtülmüş ise de daha büyük tehlike vardı. O da Ağıldere mıntıkasından Şahinsırt ve Conkbayırı'na ilerlemekte olan düşmandı. 19'uncu Tümen Komutanı tehlikeyi sezerek ihtiyat taburunu Kocaçimen tepeye, elinde kalan son iki ihtiyat bölüğünü de Conkbayırına sevk etti.

7 ve 8 Ağustos günleri bölgede karşılıklı çok yoğun çatışmalar yaşandı. Her iki taraf da temas hattındaki birliklerini takviye etse de mevzi harbine dönüşen muharebelerde sonuç alınamadı. Bu arada Suvla'ya çıkarma yapan kuvvetler taarruz için tertiplenemediğinden Genaral Hamilton'un ısrarına rağmen İngiliz 9'uncu Kolordusunun Anafartalar istikametinde taarruzu gecikiyordu. Bölgede Yarbay Wilmer Müfrezesi mevcut sınırlı sayıdaki birliklerle çıkarma yapan İngiliz kuvvetlerine karşı direniyordu.

46 Erol MÜTERCİMLER, *a.g.e.*, s. 528-529.

47 Sermet ATACANLI, *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları*, MB Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 278-279.

Bunun üzerine 5'inci Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders, Saros Grup Komutanı Albay Feyzi Bey'e emrindeki 7 ve 12'nci Tümenlerle Anafartalar bölgesine hareket etmesini emretti. Bu emre göre Albay Feyzi Bey'in, Kocaçimen Tepesi-Düztepe hattındaki Yarbay Cemil Conk ve Yarbay Wilmer'i komutası altına alarak 8 Ağustos günü taarruza geçmesi gerekiyordu. Albay Feyzi Bey ve diğer iki komutan, uzun bir yürüyüşün ardından, dinlenmeden, üstelik gecenin karanlığında girişilecek taarruzun askerîn kırılmasına yol açacağını ve iyi sonuç alınamayacağını düşünerek 9 Ağustos sabahı taarruza geçmeye karar verdi. Bunu öğrenen Ordu Komutanı, 8 Ağustos akşamı Albay Feyzi Bey'i görevden aldı. Aynı gece saat 21:45'de Kuzey Grup Komutanı Esat Paşa'ya telefonla, emrindeki 19'uncu Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal'in Anafartalar Grup Komutanlığına atadığını bildirdi.[48]

Çanakkale Muharebelerinin ünlü Conkbayırı Zaferine giden safhasındaki vahim durumu 5'inci Ordu Kurmay Başkanı Albay Kazım (İnanç) Bey aracılığıyla Liman von Sanders'e telefon başında anlatan Mustafa Kemal, bu görüşmede, *".....Daha bir an mevcuttur. Bu anı da ziyaa (kayba) uğratacak olursak bir felaket-i umumiyye karşısında kalmaklığımız pek muhtemeldir..."* diyerek durumu bütün açıklığıyla anlatmıştı. Kazım Bey'in *"Çare kalmadı mı?"* sorusu üzerine bölgedeki tüm kuvvetlerin kendi emir ve komutası altına verilmesini öneren Mustafa Kemal, telefondaki *"Çok gelmez mi"* şeklindeki soruya *"Az gelir"* karşılığını vermişti. Nihayetinde von Sanders'in emrini alan Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa, 8 Ağustos'ta Albay Mustafa Kemal'e Anafartalar Grubu Komutanı olarak görevlendirildiğini bildirdi.[49]

9 Ağustos sabahı İngilizler bütün cephede taarruza geçti. İngiliz 9'uncu Kolordusu Anafartalar, Anzak Kolordusu Conkbayırı-Besim Tepe istikametinde taarruz ediyordu. Anzak Kolordusunun sol taarruz kolu Besim Tepe'ye kadar ulaşsa da 25'inci Alayın süngü hücumu ile geriye atıldı. Tarihe Birinci Anafartalar Muharebesi olarak geçen savaş sonucunda İngiliz birlikleri yenilerek Tuzgölü önündeki Mestan Tepe sırtlarına çekildi. Bu muharebelerde ön hatta taarruz eden alayların komutanları, 10'uncu Alay Komutanı Yarbay Mehmet Halit ile 21'inci Alay Komutanı Yarbay Yusuf Ziya şehit oldu. Suvla Koyunda İngilizlere karşı inisiyatifi ele geçiren Mustafa Kemal'in hedefinde artık Conkbayırı'nı düşmandan temizlemek vardı.

10 Ağustos 1915-Conkbayırı.... Henüz gün ağarmamıştı, saatler 04:30'u gösteriyordu. Baskın tarzında yapılan süngü taarruzu, Mustafa Kemal'in Conkbayırındaki mevziden verdiği işaretle hücum başladı. Conkbayırı'nın geri alınması için 10 Ağustos 1915 günü yapılan taarruz anını Mustafa Kemal, Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçede şöyle anlatmaktadır:

48 Fahri BELEN, *a.g.e.*, s. 223-225.

49 *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 19-20.

"... Gecenin karanlık perdesi tamamen kalkmıştı. Artık hücum anıydı. Saatime baktım. Dört buçuğa geliyordu. Birkaç dakika sonra ortalık tamamen ağaracak ve düşman askerlerimizi görebilecekti. Düşmanın piyade ve mitralyöz ateşi başlar, kara ve deniz toplarının mermileri bu sıkı düzende duran askerîmiz üzerinde duran askerîmiz üzerinde bir defa patlarsa, hücumun imkânsızlığına şüphe etmiyordum. Hemen ileri koştum. Tümen komutanına rastladım. O ve her ikimizin refakatinde bulunanlarla hücum safının önüne geçtik. Çok seri ve kısa bir teftiş yaptım. Önünden geçerek yüksek sesle askerlere selam verdim. Dedim ki:

Askerler! Karşımızdaki düşmanı mağlup edeceğimize hiç şüphe yoktur. Fakat siz acele etmeyin. Önce ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız.

Komutan ve subaylara da askerlerin dikkatini işaretime çekmelerini emrettim. Ondan sonra hücum safının önünde bir yere kadar ileri gidildi ve oradan kırbacımı havaya kaldırarak hücum işaretimi verdim.

Bütün askerler, subaylar, artık her şeyi unutmuşlar, bakışlarını, kalplerini verilecek işarete yöneltmiş bulunduruyorlardı. Süngüleri ve bir ayakları ileri uzatılmış olan askerlerimiz ve onların önünde tabancaları, kılıçları ellerinde subaylarımız kırbacımın aşağı inmesiyle demirden bir kitle halinde aslanca bir hücumla ileri atıldılar. Bir saniye sonra düşman siperleri içinde göğe yükselen Allah, Allah seslerinden başka bir şey duyulmuyordu. Düşman silah kullanmaya zaman bulamadı. Boğaz boğaza kahramanca mücadele sonucunda ilk hatta bulunan düşman tamamen imha edildi."

"Conkbayırı Tepesi askerlerimizin eline geçtikten sonra düşman karadan ve denizden yönelttiği seri ve yoğun topçu ateşiyle Conkbayırını cehenneme çevirmişti. Semadan şarapnel, demir parçaları yağmur yağıyordu. Büyük çaplı deniz toplarının tam isabetli daneleri yerin içirdikten sonra patlıyor, kenarımızda büyük lağımlar açıyordu. Herkes kaderine razı olmuş, akıbetini bekliyordu. Etrafımız şehit ve yaralılarla doldu. Muharebe meydanındaki durumu izlerken bir şarapnel parçası göğsümün sağ tarafına çarptı. Cebimde bulunan saati parça parça etti. Vücuduma giremedi. Yalnız derince bir kan lekesi bıraktı.

Saat öğlene yaklaşıyordu. Askerlerimz sekiz saatten beri ölümle pençeleşmekten yorulmuşlardı. Arazinin durumu, düşmanın göz açtırmayan yoğun ateşiyle boğuşan askerlerimize geriden her türlü yardımı imkânsız kılıyordu. Zayiatımızda mühimdi. Düşmanı mağlup eden üstünlüğümüz olmayıp müthiş seri bir darbe halinde gerçekleşen hücumumuz olduğunu takdir ediyordum. Dolayısıyla 12:15'te 8'inci Tümen Komutanına şu emri verdim: Taarruzu durdurunuz. Conkbayırı ve Şahinsırt'ın batıya en hakim noktası daima elde bulundurulacak şekilde birliklerinizle işgal ettiğiniz hattı tahkim ediniz./Anafaratalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal"[50]

50 *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, s. 39-41. Ayrıca bkz. F.Rezzan ÜNALP, "Çanakkale Muharebeleri ve Mustafa Kemal Atatürk", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:16 (Özel Sayı) Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 20.

Bu sözler, onun kendi kişisel varlığını muharebeye kattığının da bir örneğini teşkil etmektedir. Mustafa Kemal, savaşın kendisini yönlendirmesini beklememiş, "duruma hakim olma"nın zaferle mağlubiyet arasındaki farkı ifade ettiğinin idrakiyle savaşa kendisi yön vermişti.[51]

Conkbayırı'nda Türk tarafının kazandığı başarı İngiliz komuta heyetinde değişikliğe gidilmesine sebep oldu. Müttefik birliklere komuta eden İngiliz 9'uncu Kolordu Komutanı General Stopford görevden alındı. Ancak General Hamilton hala taarruz için planlar yapmakta, birlikleri yeni gelen kuvvetlerle takviye etmekte idi. Ancak 21 Ağustos günü cereyan eden İkinci Anafartalar Muharebesinde İtilâf Devletleri, hedefledikleri tepeleri ele geçiremediler. 22 Ağustos günü taarruzlarını tekrarladılarsa da Türk hatları önünde başarısızlığa uğradılar. Bu tarihten sonra bölgedeki muharebeler lağım muharebelerine dönüştü. İtilâf Devletleri için Çanakkale'de tutunabilmek artık çok zordu. Ekim ayında Hamilton görevden alındı, ancak birlikler kaldı. İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener giderek sevimsizleşen manzarayı bizzat incelemeye gitti ve geri çekilmenin kaçınılmaz olduğu sonucuna vardı. 18-19 Aralık'ta 35 bin askerin Suvla ve Anzak Koyundan ayrılması, askerî operasyonlarının en düzenli olanıydı. Türkler, Avrupalı istilacıları cansiperane bir şekilde savaştıkları Çanakkale'de püskürtebilmişler, Boğazı geçmelerine izin vermemişlerdi.[52]

Sonuç

Gerçekte on binlerce kişinin kaybına, ölümüne neden olan savaş, sadece Türkler için değil binlerce kilometre öteden, deniz aşırı ülkelerden Çanakkale'ye gelip nereye geldiğini, kimlerle ve niçin savaştığını bilmeden kaybolup giden gencecik insanların da dramı da oldu. Bu noktada Atatürk'ün Çanakkale Muharebelerinde çarpışarak ölen Anzaklar için dile getirdiği şu sözleri hatırlayalım:

> *"Bu memleketin toprakları üzerinde kanlarını döken kahramanlar! Burada dost bir vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükun içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçiklerle yanyana koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen Analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra artık bizim de evlatlarımız olmuşlardır."* [53]

51 Klauss KREISER, "Modern Avrupa İçinde Atatürk", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1983, s. 540.

52 Keith ROBBINS, *a.g.e.*, s.52-53.

53 Utkan KOCATÜRK, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2007, s. 496.

Biliyoruz ki her milletin tarihinde Çanakkale gibi zaferler yoktur.[54] Türklerin imparatorluğunun payitahtına Boğazlardan donanma ile geçerek zaferi kazanmak bir hayal olarak kalmıştır. Çanakkale'de kazanılan zafer Rusya'nın savaştan saf dışı kalmasına sebep olurken Mustafa Kemal adı tarihe yazılmış, tüm itibarlar onun üzerinde toplanmıştır.

"Tarihte bir tümen komutanının üç farklı yerde vaziyete nüfuz ederek yalnız bir muharebenin değil, aynı zamanda bir seferin akıbetine ve belki bir milletin mukadderatına tesir yapacak vaziyet yaratanların bir benzerine nadiren tesadüf edilir. Elden kaçırılan fırsatların hatırası kadar acı hatıralar az bulunduğu gibi, maziye bakıldığı zaman önüne geçilebilmesi mümkün olan ve geçilmesi gereken başarısızlıklar kadar da elim başarısızlıklar az bulunur. İşte Çanakkale Seferi'nin tarihi de bu çeşit hatıralardandır."[55] yorumuyla İngiliz General C.F. Aspinall Oglander, Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebeleri'ndeki önemli rolünü ortaya koyarken aynı tarihlerde İstanbul'da Genelkurmay Karargâhında görev yapan Kurmay Yarbay İsmet İnönü'de sonradan kaleme aldığı anılarında Atatürk için. *".....Çanakkale'de ilk günden itibaren üzerinde toplanmış şerefler ve ümitler, Atatürk'ü dokunulmaz hale getirmiştir."*[56] demiş ve Atatürk'ün yüksek komutanlık nitelikleriyle her millette, her devirde yüksek vasıfta komutan olduğunu vurgulamıştır.

Çanakkale Muharebelerini Türklere kazandıran şey, kararlarını hayata geçirmede son derece enerjik bir komutan olarak, Mustafa Kemal'in kendi görkemli aynı zamanda son derece zeki kişiliğine güvenerek doğru zamanda doğru yerde olma konusunda sahip olduğu sırrına erişilmesi güç yeteneği olmuştur. Ve onunla birlikte savaşan Türk askerînin, *"Ben size taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum"* diyen komutanının emrini gönülden yerine getirirken hayatlarını, sevgilerini bu topraklar için, kutsal bildikleri vatan için tereddütsüz yok saymış olmalarıdır.…

Sonuç olarak, Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale Şehitleri için söylediği şu mısralarını hatırlıyoruz:

"*Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,*

Bir hilal uğruna ya Rab, ne güneşler batıyor,

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker,

Gökten ecdad inerek öpse o pak alnı değer.

"Sen bu âvizenin altında bürünmüş kanına,

Uzanırken gece mehtabı getirsem yanına

54 İlber ORTAYLI, *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 12.

55 C.F.Aspinal OGLANDER, *a.g.e.*, s. 537-538.

56 İsmet İNÖNÜ, *Hatıralar*, I.Kitap, Bilgi Yayınevi, 1985, s. 149.

Türbedarın diyerek ta fecre kadar bekletsem
Gündüzün fecr ile âvizeni lebriz etsem
Tüllenen mağribi akşamları sarsam yarana
Yine bir şey yapabildim diyemem hatırana".

Vatan uğrunda sonsuzluğa erişen ve Çanakkale Zaferinin onurunu bizlere bahşeden tüm gazi ve şehitlerimizin, Çanakkale'yi Türk'ün istiklal mücadelesine önsöz yapan ve varlığını Türk varlığına armağan eden Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kurucusu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün aziz hatırası önünde bir kez daha en derin saygılarımızla eğiliyoruz.

Ruhları şad olsun, huzur içinde uyusunlar….

KAYNAKÇA

Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Gnkur.ATASE D. Bşk.lığı Yayınları, Sayı:132, Ankara, Ocak 2014.

Akşit, İlhan -Hayati EZEL, *Mustafa Kemal ve Çanakkale 1915*, İstanbul, 1982.

Alptekin, Halide, *Bir Çanakkale Destanı Şehadetname*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011.

Altay, Fahrettin**,** *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970.

Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe, Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2011.

Arıburnu Muharebeleri Raporu, Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2011.

Atabey, Figen, "İngiliz Belgelerinde Çanakkale Muharebelerinin Deniz Harekatı**",** *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (Özel Sayı)* **,** Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları, Sayı:16, Ankara, 2010.

Atacanlı, Sermet, *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları*, MB Yayınevi, İstanbul, 2008.

Bal, Mehmet Akif, "Şehid-i Muazzez Vefalı Ahmet Rıfkı Efendi'den Öğrendiklerim", *Vefa Lisesi Yeşil-Beyaz Dergisi*, Yıl: 14, Sayı, 20, İstanbul, Mayıs 2014.

Belen, Fahri, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, 1915 Yılı Hareketleri*, 2.Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964.

*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)***,** V. Cilt, I.Kitap, Genelkurmay ATASE D.Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2012.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi, V.Cilt, 2. Kitap, Gnkur.ATASE D.Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2012.

Birinci Dünya Harbi'ndeTürk Harbi, Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915), V.Cilt, 2.Kitap, Gnkur.ATASE D. Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2012.

Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2009.

*Çanakkale 1915***,** 18 Mart 2010 Özel Sayısı, , Korza Basım, Ankara, 2010.

*Çanakkale Deniz Savaşları 1915***,** Hazırlayan:Çanakkale Boğaz Komutanlığı, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2008.

Erıckson, Edward J., *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

Erikan, Celal, *Komutan Atatürk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1964.

Erkal, Şükrü, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, V.Cilt, Çanakkale Cephesi Harekatı, 1'inci, 2'nci ve 3'üncü Kitapların Özetlenmiş Hali (Haziran 1914-9 Ocak 1916),* Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002.

Eşref, Ruşen, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat*, İstanbul, 1930.

Gawrych, George W., *Genç Atatürk*, Doğan Kitap, Ankara, 2014.

Hamılton, Ian, *Gelibolu Hatıraları 1915*, Örgün Kitapevi, İstanbul, 2006.

Hart, Peter, *Gelibolu***,** Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

Hatemi, Nilüfer, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

İnönü, İsmet, *Hatıralar*, I.Kitap, Bilgi Yayınevi, 1985.

James, Robert Rhodes, *Gallipoli*, Pan Books, London,1974.

Kabasakal, Hüseyin, "Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Muharebelerinde Türk ve Alman Savunma Planları Konusunda Yorumlar", *Çanakkale Muharebeleri 75. Yıl Armağanı*, Ankara, 1990.

Kansu, Yavuz - ŞENSÖZ, Sermet, - ÖZTUNA, Yılmaz, *Havacılık Tarihinde Türkler 1*, Hava Kuvvetleri Yayını, Ankara, 1971.

Karatay**,** Baha Vefa, *Mehmetçik ve Anzaklar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul , 1987.

Kocatürk, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2007, s. 496.

Kreıser, Klauss, "Modern Avrupa İçinde Atatürk", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1983.

Lorey, Herman, *Türk Sularında Deniz Hareketleri*, Çeviren: Dz. Yb. Tekirdağlı H.Sami, Gnkur. Dz.Şubesi Yayını, İstanbul, 1936.

Mütercimler, Erol, *Gelibolu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.

Oglander, C.F.Aspinall, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askerî Harekatı*, Arma Yayınları, İstanbul, 2005.

Oral, Haluk, *Arıburnu 1915*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

Ortaylı, İlber, *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Bşk.lığı Yayını, İstanbul, 2013.

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Bşk.lığı Yayını, Ankara, 2005.

Öner, Sakin, *Vefa Lisesi 125. Yıl Anısına*, Vefa Eğitim Vakfı Yayını, İstanbul, 1997.

Robbıns, Keith, *I. Dünya Savaşı*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, Eylül 2005.

Sanders, Liman von, *Türkiye'de Beş Yıl***,** Çeviren: Eşref Bengi ÖZBİLEN; Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

*TSK Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V nci Cilt, Çanakkale Cephesi Harekatı***,** Gnkur. Basımevi, Ankara, 1997.

Tunçoku, Mete, *Çanakkale 1915 Buzdağının Altı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2002.

Uslu, Ahmet, *Çanakkale 2*, Çanakkale 1915 Seddülbahir Özel Müzesi Yayını, 2011.

....., *Çanakkale 1*, Çanakkale 1915 Seddülbahir Özel Müzesi Yayını, Ekim 2010.

Ünalp, F.Rezzan, "Turkish Air Campaigns during the Battles of Çanakkale March 1915-January 1916", *Airpower in 20th Century Doctrines and Employment*, CISM-Commissione Italiana di Storia Militare, Roma, 2011.

....., "Çanakkale Muharebeleri ve Mustafa Kemal Atatürk", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:16 (Özel Sayı) Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2010.

Volkan, Vamık - Norman ITZKOWITZ, *Ölümsüz ATATÜRK*, İstanbul, 1998.

Winter, Jay –PARKER, Geoffrey,- R.HABECK, Mary, *I. Dünya Savaşı ve 20.Yüzyıl*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

Wolf, Klaus, *Gelibolu 1915*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

Ekler

EK-1 Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Bey Karargah Subaylarıyla Birlikte/ATASE Arşivi

Cevat Paşa

EK-2 Devamı Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa Karargah Subayları İle Birlikte/ ATASE Arşivi

Esat Paşa ve Anafartalar Grup Komutanı Kurmay Albay Mustafa Kemal ATASE Arşivi